
Bene Sándor

Rimay, a mester (A Rákóczi-elogium forrásaihoz)

Rimay Jánost a magyar irodalomtörténet-írás örök tanítványnak látja, nem is alap nélkül. A tervezett, de soha el nem készült Balassi-kiadásban maga mutatkozik be ekként, mint a mester, Balassi Bálint műveit biztos nyelvérzéssel javító irodalmi famulus, aki érett korára új, filológusi elfoglaltságot talált:

... része vagyok annyiból ez énekeknek én is, hogy tíz-tizenkét esztendő
korombeli ítélettel is munkálkodott ezeknek némellikébe, én igazgató-
somnak bocsátotta meg efféle ép írásit (és örömet), kikbe semmi igazgató-
sem láttatott szükségesnek lenni. Tartoztam hát vele, hogy holta után is
suffragálnék annak, s gyámolítást adnék munkájának, aki életiben sem
idegenítette censurámtól annyiban munkáját, amennyiben az én magyar-
ságomnak hozzájuk huzalkodható értékét tapasztalhatta elmémben.¹

A Balassi fivérek halálát elsirató nevezetes gyászvers-kompozícióban, majd tulajdonképpen egész későbbi költészetében Rimay, a tanítvány, végtelen türelemmel és alázattal írta bele magát a nagy előd, az „első költő” szövegvilágába. Olyannyira, hogy végül teljesen át is írta, magára szabta és alakította azt. A Rimay által formált Balassi az utódra hajazó *poeta doctus*ként él tovább a későbbi hagyományban. Balassi vallásos bűnbánó hevülete teológiai tudatossággal, a „helyes regula” tökéletes ismeretével párosult az utódköltő kezén.² Rimay munkájának, az előd iránti minden tisztelet és alázat ellenére egy teljesen más irányultságú, a szerelem helyett az intellektuális valóságosságra gerjedő, az élet helyett a szövegekkel bibelődő, azok áthallásai, allúziói, imitációs mesterfogásai iránt rendkívüli érzékenységet kifejlesztő, a költői nyelvet tudatosan ápoló és gazdagító filológus-költő alakjának megalkotása lett a végeredménye. Ekként jelenik meg a Balassi-kiadás bevezetőjében, s ebben a figurában már nehezen elválasztható az egykori tanítványtól, aki mintegy szellemképként, a háttérből, az előd nyelvéből építkezve lépett azonos szintre egykori tanítójával. Rimay életművének lényege a tanítványból mesterré válás szinte észrevétlen metamorfózisa.

1 Rimay 1955, 41.

2 Részletesen: Bene 2022, 31–60.

Ilyen archeotípusként élt tovább százada magyar költészetében, így lett maga is kiindulópont és példa az utókor számára. Még azok számára is, akiknek tehetsége „elérkezett” az övével, vagy akár felül is haladta azt, mint Zrínyi Miklós, aki a *Syrena*-kötet szerelmes vadászaként Rimay rímeit kifordítva szólal meg először a saját hangján,³ és a későbbiekben is a Balassit imitáló Rimayval versengve alakítja a dialógust trialógussá, építve és gazdagítva, de meg is újítva a számára adott poétikai hagyományt. Az alábbi rövid írás, szerény filológiai hozzájárulásával, azt szeretné megmutatni, hogy ez a hagyomány a kevésbé kiemelkedő, olykor névtelen költők kezén is gazdagodhatott, a szövegátvételek, kölcsönzések mellett a poétikai modellek, az imitáció bonyolultabb formái is öröklődhettek a korabeli közköltészetben.

Tárgyam egy rövid latin prózai elogiumból és egy hosszabb, magyar nyelvű, 43 strófa (172 db 12-es sor) terjedelmű versből álló kompozíció, II. Rákóczi György erdélyi fejedelem hősi haláláról, a „Jajjal, siralommal felöltözött haza” kezdősorú *Rákóczi-elogium*.⁴ Keletkezési időpontja bizonytalan, de nagyon közel lehet a fejedelem halálához, talán temetéséhez is. Az eseménytörténet csak felsejlik a háttérben, a szerző adottnak veszi, hogy olvasói jól ismerik Erdély pusztulásának történetét, II. Rákóczi György erdélyi fejedelem lengyelországi, balul sikerült 1657-es hadjáratát, ahol serege tatár fogságba esett, maga is alig menekült meg az ellenség gyűrűjéből, s végül a hűtlenségét megtorló török nyomására a rendek fejedelemségéből is letették, Barcsay Ákost választván a helyére. A török elleni végső csatája, a Kolozsvártól nyugatra fekvő Gyalu és Szászfenes közötti völgyben, 1660. május 22-én, amely halálos sebesülésével, majd nem sokkal ezután, június 7-én Váradon bekövetkezett halálával végződött, tulajdonképpen egy szerencsétlenül kiüttöt kísérlet volt a visszatérésre, a fejedelmi hatalom visszaszerzésére, a Barcsayt támogató, többszörös túlerőben lévő török sereg ellen, amit maga Szeidi Ahmed budai pasa vezetett.⁵ A vers itt veszi fel a fonalat, célja azonban nem valamely direkt felekezeti vagy politikai propaganda, hanem a tudatosan vállalt mártíriumnak a bemutatása: a főszereplő beleáll a történelem kínálta tragikus és felemelő szerepbe, s ennek révén a hazaszeretet, a hazával való lelki és testi (vérrel megpecsételt) egyesülés példázatának viszi színre. (Természetesen az irányultság világos: a fejedelem kimondatlan vétkei, hibái mintegy bocsánatot nyernek, az őt ezekért „rágalmazó nyelvek” kénytelenek elnémulni, a „földi irigység” [38: 1–2] immár nem férhet a bűneit vérével lemosó vértanúhoz. Ez azonban a korabeli kiélezett kontextusban legfeljebb közvetett, implicit állásfoglalásnak tekinthető.)

A szerzőséggel kapcsolatban az RMKT apparátusa Oroszhegyi Mihály nevét veti fel, de csak mert a kéziratos kolligátumban, ahol fennmaradt, tőle származik a megelőző, a lengyelországi hadjáratról szóló versezet.⁶ A *Jajjal siralommal* azonban hasonlíthatatlanul magasabb esztétikai színvonalat képvisel. Költője a kor átlagából

3 Lásd: a 25. lábjegyzetet.

4 Kiadása: Varga 1977, 454–458. A betűhű közlés modernizált, hangzashű átiratát lásd a *Függelékben* (a továbbiakban ezt a modernizált formát idézem, a szövegszámok idézetek a strófa- és sorszám alapján kereshetők vissza).

5 Az újabb történeti irodalomból a fentiekkel kapcsolatban: Papp 2009, 99–170.; Kármán 2012, 1049–1084.

6 Az magyaroknak 1657 esztendőbeli pogány tatároktól való szomorú el raboltatásokról irt siralmas versek In Varga 1977, 120–124. A „Jajjal, siralommal...” szerzőségének felvetése: uo., 734.

messze kiemelkedő invencióval, s szokatlan vegyülékben ötvözi a lírai és az epikus formákat. A fejedelmi halál históriás ének-szerű előadása, tehát az epikai egység a lírai kommentár keretében illeszkedik, annak szolgálatában működik. Az alkotó éppen fordítva jár el, mint Oroszhegyi és a hozzá hasonló versszerzők, akik számára az epikai elem (s vele a politikai minősítés) az elsődleges, amit itt-ott jól sikerült lírai hozzátételekkel bővítenek és díszítenek. A poétikai hagyomány vizsgálata előtt azonban két földönjáróbb szempontot ajánlanék megfontolásra: a vallásit és a politikait, amelyek mélyen összefüggenek. A szerző mintha egyszerre állna közel és távol az általa megörökített tragikus eseménytől. Közel, mert pontos leírást ad a történekről: a csatára készülő Rákóczi „rendelt sereg előtt várja ellenségét”, jó hadvezérként „oktató szép szóval” biztatja vitézeit, felidézve korábbi hadi sikereiket, a „Kénán vezér” ellen aratott győzelmet [13],⁷ majd az első összecsapás sikere után üldözni kezdi az ellenséget, amikor egy „árokban utánuk szöktet” [28: 4]. Ebben, az eposzi hősokeket idéző dühödtt vagdalkozásban kapja később halálosnak bizonyult fejséjét („homlokán, orcáján piros vér lecsordul” [30: 1]). Másfelől viszont nem értesülünk a csata kimeneteléről, a vereségről, az utolsó pillanatkép azt mutatja, hogy a fejedelem még sebesülten is az „űző ellenségre megtér, s vitézkedik” [31: 1], amiben csak közvetett utalást sejtethünk arra, hogy a korábban „hátat adó” [28: 2], azaz menekülő törökök visszafordultak, s most már ők üldözik a magyar sereget. Innen közvetlenül az apoteózishoz érkezünk, ahol Gyalu és Szászfenes közti völgyet vérével megfestő Rákóczi számára az „örök boldogság” [35: 4] útja nyílik meg:

[36] Ugyan földi vérből kell annak könnyülni,
Aki mennyországot kezdi hágni s ülni,
Kellett őneki is úgy ahhoz készülni,
S Isten híveivel mennyben egyesülni.

Ez a hangsúlyozott mennyei kapcsolat, az Úr „kedvéből” és a Szentháromság „végzéséből” [37: 1–2] a mennybe emelt fejedelem, a rágalmozóknak adott égi replikával („... felőle nem lehet gonosz ítéletek, / Mert mennyből Istentől léssen feleletek” [38: 3–4]) igen távol áll a Rákóczit körülvevő intranzigens kálvinista kör szemléletétől.⁸ Inkább katolikus, vagy legalábbis toleráns, egyetértésre törekvő szemléletet hordoz. E szemlélet gyökerei a tizenöt éves háborúra, az ott sokak által elképzelt keresztény vallási egységre nyúlnak vissza, azaz pontosan ahhoz az irénikus szellemhez vezetnek, amelynek jegyében a lutheránus Rimay János a haza szabadítására induló, ekkor már katolizált Balassit dicsőítette, és mártíriumát magasztalta.⁹

Ugyancsak ebbe az irányba mutat a politikai tér meghatározása, ahol az események zajlanak. Pontosabban a szorosabb meghatározás *hiánya* az, ami szembe ötlük

7 A célzás az 1658 júliusában Lippánál aratott győzelemre utal a versben, ahol a török sereget Gürdzsi Kenán budai pasa vezette; lásd B. Szabó 2001, 231–275. A fejedelem és a pasa kapcsolatáról szélesebb diplomáciai összefüggésben: Kármán 2014, 639–662. Rákóczi magatartása közléről emlékeztet Zrínyi Miklós elképzelésére az ideális vezérről, akit a *Szigeti veszedelemben* katonáit okosan oktató dédapa testesít meg; a sereg előtt „víg kedvet” mutató Rákóczi előképét pedig katonái lélektani irányítását kézben tartó szultánban találjuk meg. Zrínyi eposzáinak (és prózai műveinek, köztük a *Vitéz hadnagynak*) erdélyi ismertségéről monografikusan: Nagy 2003.

8 Vö. Uo., 46–52.; Fazakas 2009, 425–449.

9 A *Balassi-epicédium* szinkretikus szemléletéről alapvető elemzés: Imre 2015, 315–364.

már első olvasásra is. A szöveg egyetlen egyszer sem nevezi meg Erdélyt, még utalást sem tesz arra, hogy itt egy mellékhadszíntérről lenne szó. (*Nota bene*, már csak ezért sem lehet Oroszhegyi Mihály alkotása, aki így kezdi históriáját: „Oh mily keseredet szegény Erdély Ország”, s ebben a korai Cserei Mihályos szellemében, a valaha volt virágzó kis sziget dicséretével, majd siratásával folytatja.)¹⁰ A *Rákóczi-elogium*ban végig úgy beszél a szerző, mintha az egységes magyar nemzet fejedelme áldozta volna életét a pogány elleni harcban, a „haza épületi” (azaz épülése, helyreállítása) érdekében. A versben a „haza” szó hatszor fordul elő, mindig közelebbi definíció nélkül, s csak nagyon halvány utalással arra, hogy a magyar nemzetnek lehetnek más „hazái” (következésképpen más uralkodói) is, mint az erdélyi fejedelem. („Jelt is szerelmirül hazához mutatott, / Kit immár holtával meg is bizonyított, / Több fejedelmeknek például is hagyott” [34: 2–4]; vagy: „Él örökké neve s jó emlékezete, / Szomszéd országokon fennmarad jó híre...” [39: 1–2]. Ám ezek az utalások értelmezhetők tágabb, közép-európai vagy európai összefüggésben is.) A nagy összecsapás két „nemzet”, a magyar és a pogány (török) között folyik: a „nemzet” szó 13 előfordulása, többségében (7) a magyar jelzővel, mindennél beszédesebb. Rákóczi áldozata az egész nemzetért hozatik. A magyarok *teljes* közössége öltözik gyászba („Fényes nemzetidnek rendi mind gyászban áll” [2: 4]), s ez a romlásnak indult, megfogyatkozott közösség garántál a jó híréért is („Kevés magyar nemzet, vedd jó néven tőle, / Amivel tartozott, érted végben vitte” [42: 2–3]). A hatodik strófa mintegy megelőlegezi a tanulságot a három fogalom (nemzet, haza, ország) egybefogásával:

[6] Hivalkodó szemmel, hogy ily romlásodat,
Szegény magyar *nemzet*, ne nézze *hazádat*,
Támasztá vállával holtig *országodat*,
Helyben hogy állítná esetes *dolgodat*.

Virtuális, kizárólag deziderátumként értelmezhető közösség körvonalazódik itt, illetve annak politikai tere, egy reménybeli nemzet reménybeli egységes országa, mint az ideális haza alkotóelemei. Ez a tér és ez a közösség az 1650-es és 60-as évek fordulóján, ideje kimondani, Zrínyi Miklós politikai víziójának hazafogalmával azonos, amiről a főhőssel, Rákóczi Györggyel folytatott korábbi levelezése tanúskodik. (Még a sokat vitatott „Nádori emlékirat” nélkül is.)¹¹ Rákóczit a versben a haza „utolsó romlása” serkenti cselekvésre, célja a „magyar nemzet” „szabadítása”, amelyet a „pogány nemzet” mellett a közelebbiről meg nem határozott, szándékosan kétértelmű (de a kontextusban a török mellett a Habsburg hatalommal is azonosítható) „idegen nemzet” csak közelebb sodor a pusztuláshoz („Hadi viselt dolgod fordula csúfságra, / Idegen nemzetnek juta játékjára” [3: 3–4]).

Mindezzel természetesen nem azt állítom, hogy Zrínyi Miklós maga írta volna a *Rákóczi-elogium*ot. A műfaj, az epicédium, nem lett volna idegen tőle (a vezekényi csatában elesett Esterházy testvérek emlékére is írt hasonló, azóta elveszett művet), azonban tudjuk, hogy ekkor már „elengedte” a fejedelem országglásával kapcsolatos

10 Varga 1977, 120. Megemlíthető példaként a későbbi keletkezésű Rákóczi-eposz történetindítása is: „Magyar vérből álló nemes Erdélyország...” Uo., 467.

11 Lásd Várkonyi 1995, 1–2., 40–47; Nagy 2003, 39–46.

terveit.¹² Legszerűbb körének közhangulatát Vitnyédy Istvánnak az a levele jelzi, amelyikben a megbízható erdélyi hírforrásokkal rendelkező soproni ügyvéd Rákóczi meggondolatlanságát emeli ki. A fejedelem a csata hevében egy előkelő törököt a budai pasának véltve, üldözőbe vette, „utána ugratott egy árokban”, s az egyre dühödtebb küzdelemben, több törököt is megölve, végül maga is súlyos fejsébet kapott – mikor emberei kimentették az ellenség közül, még ebben az állapotában is „recolligálván magát, még reájok akart menni”, ám végül Váradra menekülve „az sebek nehezédvén, így lett szegénynek halála, vitézi bolond resolútiója miatt”.¹³ Zrínyi maga, Montecuccoli ellen írott röpiratában, hasonló szellemben ír nem sokkal később: „Rákóczit nem védem, akit mérhetetlen nagyravágyása sodort a végső romlásba, bizonyítva Homérosz szavainak igazát: akit Jupiter el akar veszíteni, annak elveszi az eszét”.¹⁴

Ám egy másik, magasabb szinten mégis elgondolkodtató, hogy a „Jajjal, siralommal...” Rákóczi a cserben hagyott, teljes pusztulás szélén álló magyarságért indul szent harcba („... ily szép hazának utolsó romlása / Ne lenne, s érneznék igye pusztulásra, / Fegyvert készít, s megyen szabadítására...”), s jóllehet a szerző nem mondja ki, de mégis érezteti, hogy lényegében önként vállalja a vértanúhalált. Már Vitnyédy levelén is átüt az a – valószínűleg hoteles forrásra visszavezethető – törekvése, hogy saját fellépését történelmi távlatban értelmezze, és az az elszántság, amellyel mintegy megelőlegezi magának az epikus hős szerepét:

... ő is szegény, utolsó vége keresésére, elment hadaival, de az sokasághoz képest kevés, csaknem Lajos királyunk módjára; meglátván az sok pogányságot, mondotta tisztviselőinek, mit kellessen cselekedniük, mert sok az pogányság, megharcoljanak-e vagy elmenjenek előre; ottan némelyek azt mondták, ha meg nem harcol, leteszik az fegyvert; melyre mondotta, mindenre kész, úgy arra is, hogy vérével egy darab földet megfössön...”¹⁵

A címzett, Zrínyi éppúgy ismerte Brodarics leírását, mint a levél fogalmazója, arról a döntő pillanatról, amikor a mohácsi csata előestéjén a törökhöz közelebbi táborból érkező küldöttek Lajost királyt, minden racionális megfontolás ellenére, ütköztet kényszerítették, hasonló lélektani nyomásgyakorlással.¹⁶ Sőt, Rákóczi maga is ismerte a forrást, talán fel is hozta a példát a döntő haditanácsban – amint véráldozatának felajánlása, noha topikus elem, a *Szigeti veszedelem* olvasására is utal, hiszen ő is magát ajánlja fel engesztelő áldozatként, akárcsak a szigeti Zrínyi. „De mind várta ennek szíve történetit”, azaz megtörténtét, kommentálja az *Elogium* költője is később a halálos sebesülést [33: 1]. Rákóczi motivációja tehát legalább annyira hitbéli, mint politikai, áldozata a bűnökért hozatik, passiója Krisztusét idézi – akárcsak a *Syrena*-kötet Megváltójáé, a *Feszület-himnuszban*:

12 Péter 1972, 653–666.

13 Vitnyédy 1871, 1: 154 (Zrínyi Miklósnak, 1660. július 11).

14 Kovács – Hausner 2003, 830.

15 Vitnyédy 1871, 1: 153.

16 A csata előtti lélektani helyzet leírása nyilvánvalóan hiteles elem, a töredékes formában fennmaradt korabeli Rákóczi-síratók is megemlékeznek róla: Varga 1977, 461–464; a szerkesztő, Varga Imre a jegyzetekben fel is hívja a figyelmet a Vitnyédy-levéllel való egyezésre: uo. 738.

[32] Noha mély sebekkel teste él s virágzik,
Fejdelmi személye piros vértől ázik...

Olvassuk mellé Zrínyi sorait a „vitézek Istenéről”

Virágzott tested is halálos sebektől,
Ázott az szemed is igen bőv könyvektől...¹⁷

Nem véletlen, hogy a véres képekben tobzódó, szinte vérben gázoló vers Kovács Sándor Iván fantáziáját is megmozgatta, aki a siratóvers zárlatában a *Szigeti veszedelem* záróképének hatását vélte felismerni. A Gyalu és Fenes közötti völgy, nemcsak „sok vitézeknek vérekké” van „festve”, hanem maga Rákóczi is megpecsételi azt saját sebeivel; vagyis, mint írja: „Rákóczi [...] halálos sebeinek piros vérpecsétjét nyomta rá a völgyre (saját testére), mégpedig ugyanúgy – tehetnénk hozzá –, miként a szigetvári Zrínyi formált »nagy bötűket« vére hullásával a szent subscribáláshoz”.¹⁸ Én meg azt tenném ehhez hozzá, hogy a motívumrokonságon túl a már említett poétikai mélyszerkezet (a lírai intenció szolgálatába állított epika) is megegyezik a *Syrena*-kötet világirodalmi tekintetben is kimagaslóan eredeti poétikai invenciójával. Mindebből azonban nem következtetnék „Zrínyi ihletésére”, mint Kovács Sándor Iván tette.¹⁹ Pontosabban nem *csak* arra köveketetnék (noha nem zárható ki, hogy az ismeretlen szerző olvasta az ekkor már nemcsak nyomtatásban, hanem kéziratos másolatokban is terjedő, s Erdélybe is eljutó *Adriai tengernek Syrenaiát*). Sokkal inkább arra gondolnék, hogy a *Rákóczi-elogium* ismeretlen szerzője ugyanabból a poétikai hagyományból merített, mint Zrínyi Miklós: Rimay János költészetéből. Azon belül is főként a *Balassi-epicédium*ból, amely kidolgozza ennek az epikát lírai célra használó eljárásnak a poétikai mintázatát. Zrínyi Miklósnál ezt már régen regisztrálta a kutatás, noha valódi súlyán nem értékelték a kapcsolatot. Lássunk előbb tőle néhány szemléltető példát.

Az *Epicédium* talán legerősebb, legösszetettebb alkotása az „Ihon édes hazám...” kezdetű búcsúvers, amelyben Balassi „megsebesedvén, s halálához közel lévén, Hazájának, Barátnak és az öccsének szól, Istennek könyörög s meghallgattatik, lelkét Istennek ajánlja s elfogadtatik; meghal s menyország megörvendeztetik”.²⁰ A versbe intarziaként beillesztett eredeti Balassi-verset (az 50. zsoltár fordítását: „Végtelen irgalmú...”)²¹ Zrínyi az eposz elején a feszület előtt imádkozó szigeti dédapja szájába adja; a hősi halál véráldozatának jutalmaként Rimaynál Balassi lelkét Rafael arkangyal viszi a mennyekbe, a *Szigeti veszedelemben* Gábrriel veszi át ezt a szerepet, ő vezeti az „angyali légiót” (Rimaynál: a „szép sereg angyalt”). A vers később is foglalkoztatta a költőt: ismeretlen (valószínűleg erdélyi) barátjának írott 1663-as levelében, a híres fátum-levelben, függelékként idézi az „Ihon édes hazám...” teljes harmadik strófáját:

¹⁷ Feszületre, 5: 1–2.; Kovács – Hausner 2003, 244.

¹⁸ Kovács 1981, 181–214, 185.

¹⁹ Uo., 187.

²⁰ Rimay 1955, 18.

²¹ Rimay 1992, 287.

Oh vezértől fosztott, / Rossz tanácsra oszlott, / Szegény, árva hajlékom,
Reménységével csalt, / Bolondságtul tilt s falt / Testnyugotó árnyékom.
Ha tér meg nyavalyád, / Hol gondodhoz az lát, / Ki nőtt fel csak játékon.²²

Nem sorolom fel itt az egész lajstromot, csak utalok Kovács Sándor Iván tömör cikkére, aki a korábbi kutatás eredményeit is összegezve összeállítja a Rimaytól átvett motívumok listáját Zrínyi költészetében.²³ Ám ebben a tanulmányában éppúgy, mint a lírikus Zrínyiről írott monográfiájában, tartózkodik a Balassi- illetve a Rimay-hatás valós jelentőségének felmérésétől. Pedig a fejlett imitációs technikát felvonultató, rejtett allúziókkal dolgozó eljárás példái még szaporíthatóak is volnának (a *Fantasia poetica* például idézetek sokaságából összeszótta „Balassi-cento”),²⁴ Rimay János híres kesergő verse (*Kiben kesereg az magyar nemzetnek romlásán s fogyásán*) pedig az egész *Syrena*-kötet kiindulópontja lesz. Rögtön az első *Idilium* elején az ebben szereplő ’szép-kép-tép-ép’ rímtoposz kiforgatásával, szerelmi tematikába ágyazásával jelzi Zrínyi, hogy távol van tőle minden heroikus szándék²⁵ – míg a kötet végén eljut a véraldozat, a mártírium felajánlásáig, azaz az *Epicédium* elfogadásáig és követéséig. Más szóval, mint azt bevezetőmben is jeleztem: a *Syrena*-kötet egésze költői párbeszéd a Rimay- (és a Balassi-) hagyománnyal.

Hasonló a helyzet a *Rákóczi-elogiummal* is. A „Jajjal, siralommal...” ismeretlen szerzője nem Zrínyitől, nem a *Syrenából* merít, hanem közvetlenül Rimaytól. Ő lesz az az „ösköltő”, aki meghatározóvá válik az egész szerkezetét, imitációs technikáját, sőt, még verben úszó manierista motívumkincsét tekintve is. Álljon itt ennek szemléltetésére elsőként egy olyan példa, ami éppen nem Rimaytól származik, hanem abból a kiadványból, amely Balassi és Rimay versei mellett számos más szöveget is közölt. Emlékeztetőül a *Rákóczi-elogium* már idézett sorai:

[32] Noha mély sebekkel teste él s virágzik,
Fejdelmi személye piros vértől ázik...

Nos, ezek nem Zrínyi *Feszület-himnuszából* erednek, hanem az *Istenes énekek* ismeretlen kilétű szerzőjének (*incertus author*) verséből, a *Szegény fejem uramhoz óhaj*t címűből:

Mély sebekkel teste virágzott,
Két szép szeme sírástól ázott,
Mérget ivott, hogy bajt vivott értünk, mikor szomjuzott,
Vétkeinkért sebéről szép alutt vért rázott.²⁶

22 Ismeretlennek, 1663. május 2. Kovács – Hausner 2003, 753. Az eredetiben: „Ó vezértől fosztott, / Rossz tanácsra oszlott / Árva pusztá hajlékom, / Reménységével csalt, / S bolondságtól ált falt / Test nyugotó árnyékom, / Ha tér meg nyavalyád, / Hol gondodhoz az lát, / Ki nőtt fel csak játékon”. Rimay 1955, 19. A strófa szövegkritikai problémáiról: Pap 2015, 199–203. Zrínyi pontatlanul (emlékezetből vagy kézíratos forrás alapján) idéz. A levélről és a hozzá utóiratként csatolt Rimay-idézetről két kiváló elemzés: Nagy 2003, 84–94.; Szörényi 2020, 134–145.

23 Kovács 1982, 682–685.

24 Bene 2021, 382–388.

25 Rimaynál: „Oh szegény megromlott s elfogyott Magyar nép, / Vitézséggel nevelt hírrel vagy igen szép, / Kár, hogy tartatol úgy mint senyedendő kép, / Elömenetedre nincs egy utad is ép.” *Kiben kesereg a magyar nemzetnek romlásán, s fogyásán*, 1: Rimay 1955, 83. Zrínyinél: 7. „Oh, te szép Viola, te két szemed mely szép, / Annyira kegyetlen hozzám, mint márvány kép, / Mast vigaszik minden az kikeleti nép, / Csak az én örömöm te miáttad nem ép.” *Idilium I*, 7: Zrínyi 2003, 11. A rímtoposzról: Imre 1995, 239–273. Zrínyi Rimay-imitációjáról ezen a ponton: Bene 2021, 204.

26 Zrínyi forráskölcsönzéséről: Uo., 563.

Az *Elogium* szerzője ugyanabból a forrásból merített, mint Zrínyi Miklós. Nehezen érthető, hogy Kovács Sándor Iván, aki korábban is hivatkozott hosszabb tanulmányában elismeri ugyan, hogy a „*Jajjal, siralommal felöltözött haza...*” szorosan kapcsolódik Rimay János Balassi-epicédiumához”, két nyilvánvaló párhuzam felemlítése után ellép a témától, és mégis Zrínyi ihletésének tulajdonítja a meghatározó szerepet, Rimaynak meghagyván a „fontos fejlődéstörténeti láncszem” kétes dicsőségét.²⁷ Holott a vers éppúgy fürdik a vérben, mint a Rimay-idézetekben. Már a „nótajelzés” is az *Epicédium*ra utal („Imhol, édes hazám...”), a latin prózai elogium és az ahhoz kapcsolódó, azt magyarul kibontó vers együttesen pedig Rimay védjegye a magyar irodalomban! Az alábbiakban párhuzamosan közlöm a több-kevesebb változtatással átvett szövegrészeket, jelezve, hogy mely Rimay-versekből származnak, valamint a „*Jajjal, siralommal...*” megfelelő helyeit.

<i>Jajjal, siralommal...</i>	<i>Rimay János</i>
[2] Reménség meghűlt, már ki honnan táplál, Szerencséd kereke törve s lefordult, áll. Rakott városidnak helyén vad madár száll, Fényes nemzetidnek rendi mind gyászban áll.	Hazádnak szép vége mindenütt csonkán áll. Seregéd szép száma fogy, romol, s szállton száll, Ínséged nő, s árad, veled egy ágyban hál, Bév étkeid helyett rakódik apró tál. <i>Kiben kesereg...</i> 4 ²⁸
[4] Ki szánja, sóhajtja már ily romlásodat, Lám, csak szemmel nézi az is nyavalyádat, Az ki építhetné valamiben jót, Könnyen mulatja el ránk pusztulásodat.	Ki szánhat? bánd magad nyomorúságidot, Mert nézi s nem érzi az csak romlásodat, Aki építhetné te szép országodot, Könnyen mulatja el csak zálaglásidot. <i>Kiben kesereg...</i> 5 ²⁹
[7] Sőt, ily szép hazának utolsó romlása Ne lenne, s érkeznék igye pusztulásra, Fegyvert készít, s megyen szabadítására, Szíve repes, indul, kész minden javára.	Látván szép hazámnak Hogy ki-ki oltalmára Fegyver készít, s megyen Megszabadulására, Szívem repös, vidul, S csaknem lábra indul, Oly víg minden javára. <i>Epicédium I, 3</i> ³⁰
[8] Emeli zaszklaját, töredelmes szívét, Fegyvere éliül sok szép könyörgését, Pogány erő ellen hitit s reménségit, Várja Istenétől mennyből segítségit.	Az zászló kamoka, Fejér s éppen vörfölyés [...] Tejfehér szín jegyez Lágy szívet, engedelmet, Az vörfölye jegyzi Az én sok veszélyemet... <i>Epicédium I, 12-13</i> ³¹
[12] Pogány szembe létin szíve buzog s örül, Forgódnak vitézi mellette és körül, Segíti Istene, s rajta meg könyörül, Ez világi bűtül ezennel megkönyörül.	Ékes diadalmán szíve buzog s örül, Forgódnak baráti mellette és körül, Segíti Istene, rajta mert könyörül. <i>Egy katonaének</i> 5 ³²

27 Kovács 1981, 187–188.

28 Rimay 1992, 173.

29 Uo.

30 Uo., 21.

31 Uo., 22–23.

32 Uo., 141.

[23] Roppanást, sikoltást, lövést semminek vél, Álgyúk zengésével mint jó hírrel, úgy él, Bízik Istenében, senkitől is nem fél, Vérrel festett pogány szagjával ugyan él.	Roppanást, sikoltást, lövést semminek vél, Megbátorodott már Istenében s nem fél, Festett pogány vérrel, szagjával ugyan él. <i>Egy katonaének 3</i>³³
[31] Űző ellenségre megtér s vitézkedik, Serény paripáján bátran vagdalkozik, Nem gondol halállal, sebtől nem irtózik, Halálos sebekből teste vértől mállik.	Nem gondol halállal, Sebbel, fájdalommal, Mikor vív ellenséggel, Bátran vagdalkozik, Vitézül forgódik, Piros vérrel ugyan él... <i>„Ez világ mint egy kert...” 6</i>³⁴
[35] Sebbel, vérhullással ő ugyan tartozott, Mert bűnéből sebbel s vérrel kiváltozott, Krisztusnak seb- s vértől jó vérrel áldozott, Örök boldogságra kikkel utat nyitott.	Sebbel, vérhullással ők ugyan tartoztak, Mert bűnökből sebbel s vérrel kiváltoztak, Krisztusnak sebvértől seb- s vérrel áldoztak. <i>Epicédium VI, 6</i>³⁵
[36] Ugyan földi vérből kell annak könnyülni, Aki mennyországot kezdi hágni s ülni, Kellett őneki is úgy ahhoz készülni, S Isten híveivel mennyben egyesülni.	Tudod, földi vérből kell annak könnyülni, Azki mennyországot kezdi hágni, ülni, S kellett nékiek is így ahhoz készülni. <i>Epicédium V, 15</i>³⁶

Az *Elogium* szerzője nem egyszerűen a Balassiakhoz vagy Zrínyi Miklóshoz hasonló mártírt farag a tragikus sorsú fejedelemből, hanem valódi Rimay-centót alkot a *Balassi-epicédium*, valamint Rimay egyéb verseinek felhasználásával! Forrása az *Istenes énekek* valamely protestáns, és feltehetőleg rendezetlen kiadása lehetett, amelyekben Rimay *Kiben keseregje* is megtalálható volt.³⁷ A „Jajjal, siralommal...” esetében a *Kiben keseregnek* szintén ilyen kiemelt, struktúrát meghatározó szerepe van. Nem egyszerűen arra gondolok, hogy a versindítás ennek a két parafrázelt strófájából áll. Ez még dokumentálható volna a korabeli, hasonló „státusú” költészetből – a legszebb példa a *Bónis Ferenc keserves éneke*.³⁸ Hanem sokkal inkább Rimay versének záró poénjára: nem harcra buzdító programot fogalmaz vagy csatakiáltást zendít a vers végén, hanem a versből magából csinál „jelet” (fára és szívbe is felmetszhetőt, *à la Balassi*),³⁹ ami azt hivatott mutatni, milyen mértékben azonosul

33 Uo.

34 Uo., 106.

35 Uo., 40.

36 Uo., 39.

37 A rendezetlen kiadásokról, a szakirodalom legújabb összefoglalásával: Horváth 2023, 29–50. Itt jegyzem meg, hogy Hausner Gáborral közös mesterünkől, Kovács Sándor Ivántól mindig van mit tanulni. Zrínyi-monográfiámban például nagy örömmel „fedeztem fel” (noha bizonyítani kétséget kizáróan nem lehet) azt a lehetőséget, hogy Zrínyi Miklósnak esetleg köze lehetett az *Istenes énekek* „rendezett”, a két költő, Rimay és Balassi verseit elválasztó kiadástípusának megszületéséhez: Bene 2021, 921–922. Nem tudtam azonban arról, hogy ugyanezt a feltevést már négy évtizeddel előttem közreadta Kovács Sándor Iván. (vö. Kovács 1982.)

38 „Feketített gyásszal beborult magyar nép, / Ha elnézem, benned nincsen egy pontnyi ép. / Mert sok gyülevész nép már mindenfelől tép, / Ki miatt csak oly vagy, mint szenyvedendő kép.” Téves jegyzet: Varga, 1977b Vö. Imre 1995, 257–259.

39 „De ám akar megyen velem bár Szerelem, szabad legyen már vele, / Csak hogy ezt engedje kínom érdemébe, hogy amint felmetszette / Juliát szívemben, szinte úgy veremben is tessen meg szép képe.” 58., „Ó nagy, kerek kék ég...” 12: Balassi 1994, 120.

a beszélő a hazával.⁴⁰ A *Jajjal siralommal* ugyanezt az ívet járja be, de a zárlatot az *Epicédiumból* átemelt vérmotívummal „pecsételi” meg, vagyis Rimay alapján fokoz Rimayt. Erre „bizarr barokk képlehetőségre” én Kovács Sándor Ivántól eltérően (akitől a kifejezés származik)⁴¹ inkább bizarr manierista képlehetőségként utalnék. Nézzük ezt a három strófát a vers végéről:

[40] Sírhatsz, s mind örülhetsz Gyalu s Fenes völgye,
Hogy sok vitézeknek lől temetőhelye,
Ki lehet drágábban nálad felöltözve?
Mert sok vitézeknek vérekkal vagy festve.

[41] De honnan érdemlé fejedelmed teste,
Hogy rajtad történék sebekben eleste?
Ezzel bizonyítja, hogy vagy teste s vére,
Halálos sebekkel kit meg is pecsétle.

[42] Legyen jelül rajtad immár kifolyt vére,
Kevés magyar nemzet, vedd jó néven tőle,
Amivel tartozott, érted végben vitte,
Maradjon hát nálad jó emlékezete.

Először megszemélyesíti, antropomorfizálja a völgyet (drágán öltözött nő, hiszen a vitézek drága vére festi a ruháját), akit a fejedelem saját vérével pecsétel magáévá, tesz saját „teste- s vérévé”. Itt erős, metonimikus kapcsolódás valósul meg, mintegy kiegészítőjeként a megelőző strófákban Rákóczit a véráldozata révén fel (a mennybe) „hágató” invenciónak: ezúttal *le*, a föld felé tartó útjának is hasonlóan szimbolikus jelentősége lesz. Mindez pedig: „legyen jelül” – itt az *hommage à Rimay* („Ó kedves nemzetem, hazám, édes felem [...] Nálad, hogy szeretlek, legyen ez vers *jelem*”). A jel itt már azonosságá erősödött.

Azt mondtam, manierista képről van szó, s valóban, a „Jajjal, siralommal...” ezen a kései manierista szinten aknázza ki a forrást. Barokk képet Zrínyi formált belőle, amikor a vérrel *festést* vérrel *írassá* változtatja.⁴² Ha Zrínyi írta volna a Rákóczi-síratót, bizonyára nem hagyja ki ezt a lehetőséget. De akárki is írta, mindenképpen felért Rimay *Epicédiuma* olyan értő olvasásának magaslatára, ahol Zrínyit kivéve nagyon kevesen jártak a 17. század közepének irodalmárai közül.

Azt hiszem, elég példát hoztam arra, hogy kijelenthessem: „Jajjal, siralommal...” ugyanabból a nyelvből építkezik, mint amiből a magyar hagyományban adott mintáit tekintve, az *Adriai tengernek Syrenaia*: Rimay költői nyelvéből. És ha azt nézem meg, mit hagynak el, nagyrészt az is egybeesik: a mitológiai apparátust.⁴³ A Rákóczi-sírató szerzője szinte mindent Rimayból merít – Kliónak és a Múzsáknak azonban itt nem osztottak lapot. A vers tisztán keresztény univerzumban mozog – és emlékeztetnék rá:

40 A szerkezet újszerűségéről: Bene 2003, 628–702, 697–698.

41 Kovács 1981, 185.

42 A *Szigeti veszedelem* 'vérrel írás' képeinek világirodalmi mintáiról: Bene 2021, 399–410, 610–611. A motívum megjelenéséről a magyar költészetben (Balassi: 44: *Inventio poetica, grues alloquitur, A darvaknak szól*, 5. strófa) uo., 209–210.

43 Ennek legjobb elemzése: Ács 2007, 374–381.

Zrínyinél a végeredmény ugyanez, csak ő cselekményesíti is a szinkretizmustól való szabadulás folyamatát, Orpheust a pokolban hagyva.

Milyen következtetés adódik ebből az itt tárgyalt versek összefüggésére nézve? Van-e valami tágabb, messzebbre mutató irodalomtörténeti tanulsága a források ki-mutatásának, a filológiai erőfeszítésnek? Mindenekelőtt az, hogy Rimay szerepét tel-jességgel újra kell értékelni, mellékalakból vagy rejtőzködő láncszemből a főhelyre kell tenni. Mind a Rákóczi sirató „Jajjal, siralommal...”, mind a *Syrena*-kötet az ő tradi-cióját folytatja. Még hozzá teljes értékűen folytatja: az ideológiáik mellett a poétikai tanulságokról sem megfélemlítve. Többszörösen is beigazolódik tehát a *Balassa-kódex* összeállítójának állítása, a mestere érdeméhez „elérkező”, bizonyos tekintetben az meg is haladó, szinte észrevétlenül mesterré váló egykori tanítványról, amikor így indokolja Rimay János verseinek felvételét a kódexbe:

Kiket méltó, hogy a Balassi írásától messze ne hagyjuk, mert Balassi Bálinton kívül csak egy magyar sem érkezhetik el véle, bár ugyan igen igyekeznek is rajta: kiről ítéletet tehet akárki az írását olvassa, az mint Balassi Bálint is így szólott fölöle élteben, mond: ha úgy mégy elő dolгодban az mint el-kezdte, gyakorolván azt, nemhogy el nem érkeznél véle, de meg is fogsz haladni. Sőt halála óráján is őtet vallotta Balassi helyében valónak lenni, kérvén arra, hogy az ő halálát verseivel ékesítse meg, kit véghez is vitt Rimay János.⁴⁴

Ebből a távlatból tekintve talán megkockáztatható egy újabb feltevés is. Eszerint a tizenötéves háború idején nemcsak a panaszos tónus műfajbokra nyer a *Hymnus*ig érvényesülő alapszerkezetet, topikát és tropikát, hanem a felekezeti szempontokon felülemelkedő vallási viszonyulás is kialakítja a maga üdvtörténeti mintázatát. Az az egység, amiről sokáig úgy véltük, hogy a különböző felekezeti diskurzushagyományok laicizálásával és politizálódásával valósul meg a 19. század elején, valójában már kétszáz évvel korábban elkezdte keresni a maga retorikáját s főleg poétikáját, még hozzá a líriko-epikai formák ötvözésének vegyítési arányaival kísérletezve, a ko-rábbi panaszköltészet ótestamentumi hangsúlyait és utalásrendjét a mennybeszál-lás/üdvözülés újszövetségi tematikája (topikája és tropikája, manierista stílusban: a vér poétikája) felé tolva. A *Syrena*-kötetbe illesztett *Szigeti veszedelem*, vagy az itt be-mutatott *Rákóczi-elogium* ennek a történetnek állomásai, de nem jelentik a történet végét. Ami pedig az elejét illeti: az már jóval korábban, Tinódinál és a Rákóczi Zsig-mond szikszói győzelmét megéneklő *Historia Szikszoviensis*nél elkezdődik.⁴⁵ Imitá-cióra alkalmas szilárdulási pontja azonban, úgy tűnik, Rimay költészetében, jelesen a *Balassi-epicédium*ban áll össze először. Rimay, a Balassit imitáló és kommentáló, majd át- és felülíró Rimay János lesz a teologizáló, panaszos hangú, mártíriumra buz-dító politikai költészet mestere a magyar irodalomban.⁴⁶

⁴⁴ Rimay 1992, 55.

⁴⁵ Szabó 1999, 851–860.

⁴⁶ Mindez természetesen csak szerény kiegészítés a kérdést alaposan körbejáró tanulmányhoz: Szilasi 2020–2021.

F Ü G G E L É K

ELOGIUM ILLUSTRISSIMI ATQUE CELSISSIMI TRANSYLVANIAE PRINCIPIS GEORGII RAKOTZI SECUNDI

Vivat Perenni Laude Georgius secundus Princeps Rakotzi et progeniem Inclutam Cernat
Coronatam In Triumphis In Lechaeo celebrem In none. Consorsque Clari cum Sophia Thori
Praecelse Princeps Vive Perenniter Successum Principatui Vt Dacico generet Dynastam
Vivant et ambae Prohibus Inclutae Vestrae Parentes o Duo Lumina Sublimibusque Gloriosos
In Soliis Videat Nepotes.

Az boldog emlékezetű, hazája- s igaz magyar nemzete-szerető néhai méltóságos Rákóczi
Györgynek, Erdély országának vitéz fényes fejedelmének dicséretesen s vitézül, Gyalu s Fenes
között harcon való sebeinek felvételiből lett életének letételiből etc.

Ad notam: *Im hol edes hazám*

1. Jajjal, siralommal felöltözött haza,
Kinek ékességit most sok rend prédálja,
Nincs is sohol senki, ki eseted szánja,
Végző romlásodat noha minden látja.
2. Reménséged meghűlt, már ki honnan táplál,
Szerencséd kereke törve s lefordult, áll.
Rakott városidnak helyén vad madár száll,
Fényes nemzetidnek rendi mind gyászban áll.
3. Bátorságra nevelt dajkád, szidalomra,
Vitézlő iskolád patientiára,
Hadi viselt dolgod fordula csúfságra,
Idegen nemzetnek juta játékjára.
4. Ki szánja, sóhajta már ily romlásodat,
Lám, csak szemmel nézi az is nyavalyádat,
Az ki építhetné valamiben jódat,
Könnyen mulatja el ránc pusztulásodat.
5. Mert elesék tőled az az fejedelmed,
Félelmes igyedben ki lőn reménységed,
Hazád oltalmára szíved, tagod, véred,
Nem szánja életit adni bérül érted.
6. Hivalkodó szemmel hogy ily romlásodat,
Szegény magyar nemzet, ne nézze hazádat,
Támasztá vállával holtig országodat,
Helyben hogy állítná esetes dolgodat.
7. Sőt, ily szép hazának utolsó romlása
Ne lenne, s érkeznek igye pusztulásra,
Fegyvert készít, s megyen szabadtására,
Szíve repes, indul, kész minden jóvára.
8. Emeli zaszklaját, töredelmes szívét,
Fegyvere élül sok szép könyörgését,
Pogány erő ellen hitit s reménségit,
Várja Istenétől mennyből segítségit.
9. Erőss hit, reménség benne szeretettel
Bőven uralkodik víni ellenséggel,
Bátran szembe menni hatalmas vezérrel,
Színit elegyítvén tejjel s piros vérrrel.
10. Lány fehér tej jegyzi szíve engedelmet,
Ellenségihez is nyújtani kegyelmét,
Piros vér peniglen fenyegető törít,
Kivel bátran öli pogány ellenségét.
11. Indul nemzetinek zászlós seregivel,
Kik öltözve vadnak hittel s reménységgel,
Az pogány nemzet is jó nagy dühösséggel,
S szemben szál, megvíjjon az magyar nemzettel.
12. Pogány szembe létin szíve buzog s örül,
Forgódnak vitézi mellette és körül,
Segíti Istene, s rajta meg könyörül,
Ez világi bűtül ezennel megkönyörül.
13. Rendelt sereg előtt várja ellenségét,
Nyargalja jó lovát, mutatja víg kedvit,
Oktató szép szókkal biztatja nemzetit,
Ki futásban ejtő nemrég Kénán vezért.
14. Erős ütközetre mindkét fél készen áll,
Semmit itt érdemre nem néz majd az halál,
Sőt, okost, tudatlant egyaránt vág, kaszál,
Vitézül megholt test vérben ázik és áll.
15. Pogány s magyar nemzet reggel, már hol virrad,
Az óra eljőve, dob s trombita riad,
Álgyúk zengésével pogán lankad s fárad,
Az magyar nemzet is sebesedvén bágyad.
16. Viszont jó pej lován seregit nyargalja,
Újabb viadalra seregit biztatja,
Serény paripáját alatta izgatja,
Véres viadalra seregit indítja.

17. Ellenben vezér is mozdul nagy sereggel,
Az pogányság előtt forgódik fegyverrel,
Bátran ütközének az magyar nemzettel,
Mező rakva leszen bátor holttestekkel.
18. Roppanás, sikoltás igen nagy indula,
Pogány s mind keresztény igen omol vala,
Mert két fejedelem szemben vínak vala,
Egy szívet mindkettő mert igen bír vala.
19. Itt mind a két részről sebesedvén halnak,
Szabják szakadoznak, kopják romlanak,
Sokak pogány közül hátat adván futnak,
Mindkét reszről testek piros vérben úsznak.
20. Sok szép török lovak meghalva fekúsznek,
Kopasz főtörökök sebesen hevernek,
Agák, bégek, pasák földre sebesednek,
Az szép zöld pásinton halni ereszkednek.
21. Látván vitézinek vezér veszedelmét,
Végső ütközetnek rendelé seregét,
Végviadalomnak nódítá nagy népét,
Hogy egyszer kiontsa magyar nemzet véré.
22. Vitéz fejedelmünk ismét harcra kele,
Serény gyors pej lován sok pogányt sért keze,
Harc között sok pogány érkezik ellene,
Kin ily nemes vitéz ingyen sem rettene.
23. Roppanást, sikoltást, lövést semminek vél,
Álgyúk zengésével mint jó hírrel, úgy él,
Bízik Istenében, senkitől is nem fél,
Vérrel festett pogány szagával ugyan él.
24. Sereg előtt nyargal bátran ellenségre,
Kezében fegyvere, vérrel festett töre,
Sokakat haragja megöle, kit ére,
Valamely pogányhoz éles töre fére.
25. De előtte harcon egy mélységes árok,
Kiben sok pogánynak vérben úsz már tagok,
Magyar nemzetnek is az lesz örök átok,
Mert abból származik s jó ki minden károk.
26. Hegyen-völgyön széjjel nyargal a pogányság,
Hol igen elszéledt az kevés magyarság,
Fejedelmünk szívet viseli bátorság,
Kit csudálhat minden emberi okosság.
27. Menyi sok pogány itt támad ellene!
Jó lovát fordítva, vívák vele szembe,
Valamely felé tér, utat irt közötté,
Elöl, hátul kit ér, megöli fegyvere.
28. Nyargal, futtatt bátran roppant seregeknek,
Kik hátat adának mint nemes vitéznek,
Sokakan közülök árokba szöktetnek,
Árokban utánok szöktet ellenségnek.
29. Nem várhat sohol már itt oly segedelmet,
Hogy vér nélkül venne innen menedéket,
Itt kellett el érni örök jó hirt-nevet,
Hun vőn sebei közt egy halálos sebet.
30. Homlokán, orcáján piros vér lecsordul,
Vitézek ezt látván, szívek harcra buzdul,
Sok jó vitéz körül s mellette megfordul,
Pogányság előtte omol, s futni indul.
31. Úzó ellenségre megtér s vitézkedik,
Serény paripáján bátran vagdalkozik,
Nem gondol halállal, sebtől nem irtózik,
Halálos sebekből teste vértől mállik.
32. Noha mély sebekkel teste él s virágozik,
Fejedelmi személye piros vértől ázik,
Szokatlan dolognak ez sokaknak tetszik,
Hogy ily fejedelem harcon sebesedik.
33. De mind várta ennek szíve történetit,
Csak láthatta volna haza épületit,
Rég felvette volna halálos sebeit,
Kiadta volna lelkét, vért s szeretetét.
34. Mert mi vitézséghez kellett, mindent tudott,
Jelt is szerelméről hazához mutatott,
Kit immár holtával meg is bizonyított,
Több fejedelmeknek például is hagyott.
35. Sebbel, vérhullással ő ugyan tartozott,
Mert bűnéből sebbel s vérrel kiváltozott,
Krisztusnak seb s vérért jó vérrel áldozott,
Örök boldogságra kikkel utat nyitott.
36. Ugyan földi vérből kell annak könnyülni,
Aki mennyországot kezdi hágni s ülni,
Kellett öneki is úgy ahhoz készülni,
S Isten híveivel mennyben egyesülni.
37. Hogy élte változott, lött Isten kedvéből,
A Szentharomságnak egy végezéséből,
Mert mennyben kívánták föld kerekességéből,
Hogy kimenekednék bűs gond köteléből.
38. Ez földi irigység már hozzá nem férhet,
Rágalmazó nyelvek tőle távol estek,
Felőle nem lehet gonosz ítéletek,
Mert mennyből Istentől leszen feleletek.
39. Él örökké neve s jó emlékezete,
Szomszéd országokon fennmarad jó híre,
Mert sok nemzetek közt el vala terjedve,
Kitől pogány nemzet elsőben rettege.
40. Sírhat, s mind örülhet, s Gyalu s Fenes völgye,
Hogy sok vitézeknek lól temetőhelye,
Ki lehet drágábban nálad felöltözve?
Mert sok vitézeknek véreikkel vagy festve.

41. De honnan érdemlé fejedelmed teste,
Hogy rajtad történék sebekben eleste?
Ezzel bizonyítja, hogy vagy teste s vére,
Halálos sebekkel kit meg is pecsétle.
42. Legyen jelül rajtad immár kifolyt vére,
Kevés magyar nemzet, vedd jó néven tőle,
Amivel tartozott, érted végben vitte,
Maradjon hát nálad jó emlékezete.
43. Én is ez verseket ki írák rendekben,
Kegyes fejedelmem óhajtván szívemben,
Gondos fáradságit forgatván elmémben,
Kérjük, nyugodjék már az örök életben.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ács Pál 2007. Balassi Bálint apoteózisa Rimay János Epicédiumában.
In *A magyar irodalom története 1. A kezdetektől 1800-ig.*
(Főszerk.: Szegedy-Maszák Mihály. – Szerk.: Jankovits László – Orlovsky Géza). 374–381.
Budapest: Gondolat.
- B. Szabó János 2001. II. Rákóczi György 1658. évi török háborúja.
Hadtörténelmi Közlemények, 114 (2): 231–275
- Balassi Bálint 1994. *Versei.* (Kiadja Kőszeghy Péter – Szentmártoni Szabó Géza).
Budapest: Balassi Kiadó. (Régi magyar könyvtár: Források, 4.)
- Bene Sándor 2003. Szövegaktus.
Irodalomtörténeti Közlemények, 107 (2003): 628–702.
- Bene Sándor 2021. *A harmadik szírién. Zrínyi Miklós költészete.*
Budapest: Osiris Kiadó – Gondolat Kiadó.
- Bene Sándor 2022. Christus medicus. Rimay János versgyűjteményének szubtextusai.
In *Betegség és gyógyulás a kora újkori irodalomban (1450–1760).*
(Szerk. Draskóczy Eszter – Etlinger Mihály). 31–60. Budapest: Reciti Kiadó.
- Fazakas Gergely Tamás 2009. Bűnös-e a fejedelem?
Imádságok és versek az 1657 utáni Rákóczi-propaganda kontextusában.
In (Kármán Gábor – Szabó András Péter szerk.): *Szerencsének elegyes forgása. II. Rákóczi György és kora.*
425–449. Budapest: L'Harmattan Kiadó–Transylvania Emlékeiért Tudományos Egyesület.
- Horváth Margaréta 2023. Újabb problémafelvetések az Istenes énekek kiadástörténetéhez.
Verso: Irodalomtörténeti folyóirat, 6 (2023/1): 29–50. Magyar irodalomtörténet
(elektronikus dokumentum. <https://f-book.com/mi/index.php>).
(Szerk.: Horváth Iván et al.) Budapest: Gépeskönyv. 2020–2021.
- Imre Mihály 1995. „Magyarország panasa”. *A Querela Hungariae toposz a XVI–XVII. század irodalmában.*
Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó. (Csokonai könyvtár, 5.)
- Imre Mihály 2015. *Utak Herborn és Nápoly között. Tanulmányok a 16–18. századi protestantizmus irodalmáról.*
Debrecen: Tiszántúli Református Egyházkerület.
- Imre Mihály 2015. Apoteózis és üdvözülés Rimay János Balassi-epicédiumában.
In Imre 2015. 315–364.
- Jankovics József et al. (szerk.) 2015. *Stephanus noster. Tanulmányok Bartók István 60. születésnapjára.*
Budapest: Reciti Kiadó.
- Kármán Gábor 2012. II. Rákóczi György 1657. évi lengyelországi hadjáratának diplomáciai háttére.
Századok, 146 (2012): 1049–1084.
- Kármán Gábor 2014. Kézcsók a pasának? Erdélyi követek Budán.
Történelmi Szemle, 56 (2014): 639–662.
- Kármán Gábor – Szabó András Péter (szerk.) 2009. *Szerencsének elegyes forgása. II. Rákóczi György és kora.*
Budapest: L'Harmattan Kiadó – Transylvania Emlékeiért Tudományos Egyesület.
- Kovács Sándor Iván 1981. Zrínyi epigrammáitól a „Magyar szonettek”-ig.
Irodalomtörténet, 63 (1981): 181–214.
- Kovács Sándor Iván 1982. Zrínyi és Rimay.
Irodalomtörténeti Közlemények, 86 (1982): 682–685.

- Nagy Levente 2003. *Zrínyi és Erdély. A költő Zrínyi Miklós irodalmi és politikai kapcsolatai Erdéllyel.* Budapest: Argumentum Kiadó. (Irodalomtörténeti füzetek, 154.)
- Pap Balázs 2015. „Egy apróság a Balassi-epicéidum szövegével kapcsolatban”.
In Jankovics József et al. (szerk.): *Stephanus noster: Tanulmányok Bartók István 60. születésnapjára.* 199–203. Budapest: Reciti Kiadó.
- Papp Sándor 2009. II. Rákóczi György és a Porta. In Kármán – Szabó 2009, 99–170.
- Péter Katalin 1972. Zrínyi Miklós terve II. Rákóczi György magyar királyságáról.
Századok, 106 (1972): 653–666.
- Rimay János 1955. *Összes művei.* (Összeáll. Eckhardt Sándor). Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Rimay János 1992. *Írásai.* (Szerk.: Ács Pál). Budapest: Balassi Kiadó. (Régi magyar könyvtár: Források, 1.)
- Szabó András 1999. Az 1588-as szikszói csata és propagandája.
Hadtörténelmi Közlemények, 112 (1999): 851–860.
- Szilasi László 2020–2021. Hajlam a búra: A magyar irodalom panaszos alaphangjának retorikai gyökerei a régiségben.
In *Magyar irodalomtörténet* (elektronikus dokumentum. <https://f-book.com/mi/index.php>).
(Szerk.: Horváth Iván et al.).
Budapest: Gépeskönyv. <https://f-book.com/mi/index.php?chapter=1302SZILHAJL>
- Szegedy-Maszák Mihály főszerk. 2007. *A magyar irodalom története, 1. A kezdetektől 1800-ig.*
(Szerk.: Jankovits László – Orlovsky Géza). Budapest: Gondolat.
- Szörényi László 2020. Sasokból szarvasok. Magyarázatok Zrínyi Miklós legszebb leveléhez.
Napút: Irodalom, művészet, környezet 22 (2020/10.): 134–145.
- Varga Imre (sajtó alá rendezte) 1977. *A két Rákóczi György korának költészete. 1630–1660.*
Budapest: Akadémiai Kiadó. (Régi magyar költők tára: XVII. század, 9.)
- Várkonyi Gábor 1995. Emlékirat a nádorság ügyében. *Irodalomismeret*, (1995/1–2.): 40–47.
- Vitnyédy István 1871. *Levelei, 1–2.* (Szerk.: Fabó András).
Pest: Eggenberger Ferdinánd. (Magyar történelmi tár, 15–16.)
- Zrínyi Miklós 2003. *Összes művei.* (Szerk.: Kovács Sándor Iván.
Szöveggondozás, jegyzetek Hausner Gábor – Kulcsár Péter – Kovács Sándor Iván).
Budapest: Kortárs Könyvkiadó. (Magyar remekírók: Új folyam).

